

ÜNNEPEK ÉS HÉTKÖZNAPOK. EGY GYULAI POLGÁRCSALÁD ÉLETE A HORTHY-KORSZAKBAN

– Bódán Zsolt –

A gyulai Ladics hagyaték hazánkban egyedülálló, igazi unikum.¹ Magyarországon nincs még egy hasonló komplexitású polgári hagyaték, amely magába foglalná úgy a tárgyi, mint az irattári anyagok összességét egyetlen, konkrét családhoz kapcsolódóan.² Mit is tartalmaz pontosan ez a hagyaték? Mindenekelőtt a Ladicsoknak több mint egy évszázadon keresztül otthont adó családi házat annak teljes berendezésével, a családtagok személyes és használati tárgyait, valamint a gazdag családi könyvtárat és irattárat. Annak ellenére, hogy a dualizmus kori és a két világháború közötti polgári életmód és kultúra egy sajátos és rendkívül gazdag forrását jelenti, a hagyaték tudományos feldolgozása az elmúlt évtizedekben csak nagyon lassan haladt. Az 1980-as években döntően a leltározásra és a múzeumi kiállítás létrehozására szorítkozott a munka.³ Ebből az időből csak néhány kisebb ismertető és kiállításvezető jelent meg nyomtatásban. A következő másfél évtizedről sajnos még ennyi sem mondható el: a kutatók érdeklődése szinte teljesen elkerülte a Ladicsokat, s mindössze egy nem túl sok új eredményt felvonultató főiskolai szakdolgozat született a gyulai polgárcsalád kapcsán.⁴ Változást a 2000-es évek közepe hozott, mikor előbb a Békés Megyei Levéltár indított kutatási programot és szervezett konferenciát a Ladics családról,⁵ majd a Corvin János Múzeumban lett kiemelt kutatási terület, és egy készülő doktori értekezés témája ez a különleges hagyaték.⁶

¹ A tanulmány a Debreceni Egyetem tudományos képzési műhelyei *TÁMOP-4. 2./B-10/-2010-0024* című pályázat támogatásával készült.

² A Ladics család az 1850-es évektől élt Gyulán. Tagjai a város tekintélyes polgárai (ügyvédek, orvosok stb.) voltak. Az utolsó két Gyulán élő leszármazott, György és Margit 1978-ban kötött életjáradék-szerződést a várossal, melynek keretében a hagyaték Gyulához került, s alapja lett a Ladics ház Közérdekű Múzeumi Kiállítóhelynek. A családról és a hagyatékról bővebben lásd BÓDÁN 2010; www.corvinmúzeum.hu/ladics.

³ BENCSIK 1982; KOVÁCS 1989. Némileg kivételt jelent ebből az időszakból egy, a Ladics hagyatékban megmaradt Lindl napló feldolgozása egy rövid tanulmány keretében: KÓSA 1989. Ennek a kutatásnak a lezárására és a tanulmány végleges formába öntésére azonban csak évtizedekkel később került sor: KÓSA 2011.

⁴ KÖRÖSLADÁNY 2001.

⁵ A levéltár konferenciakötete: ERDÉSZ 2011. A témához kapcsolódóan meg kell említenünk a levéltár egy forráskiadványát is, mely a Ladics hagyaték számos dokumentumát elérhetővé tette a nagyközönség számára: HÉJJA–ERDÉSZ 2010.

⁶ A doktori értekezés a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában készül, címe: *Polgári életmód – Polgári mentalitás. Család-, életmód- és mentalitástörténeti kutatások a gyulai Ladics hagyaték alapján. 1850–1950.* A kutatás során a témához kapcsolódóan eddig megjelent tanulmányok: BÓDÁN 2010; BÓDÁN 2011b; BÓDÁN 2011c; BÓDÁN 2011a.

Jelen tanulmány is ez utóbbi kutatáshoz kapcsolódóan született meg, a hagyatékban található, a Ladicsokkal közeli rokonságban álló más, neves gyulai polgárcsaládok (pl. Kliment, Csausz, Ambrus, Dreschel, Sztojanovits stb.) anyagainak feldolgozása kapcsán. Ezek egyikének, a Sztojanovits családnak még mindig él egy idős leszármazottja Gyulán, adva a lehetőséget, hogy a levéltári források mellett az élő emlékezet segítségével elevenítsük fel egy gyulai polgárcsalád mindennapjait. A tanulmány célja ennek megfelelően a Sztojanovits család Gyulán élő ágának polgári életmódját bemutatni a két világháború közötti időszakban. Az első rész a család vázlatos történetét foglalja össze az 1900-as évek elejéig, míg a második rész Sztojanovits Katalin (szül. 1920) visszaemlékezései alapján mutatja be a család életét a Horthy-korszakban.

A Sztojanovits család története

A Sztojanovits család egy, a 18. században Békés megyében letelepült balkáni eredetű kereskedőfamília. Etnikai hovatartozásukról semmi biztosat nem állíthatunk, e tekintetben a családi hagyományok is megoszlanak. Míg a család egyik leszármazottja, Ambrus Lajos szerb eredetűnek tartja a családot,⁷ addig Sztojanovits Katalin görög gyökerekről vall. Az előbbi állítást a családnév szláv hangzása, míg az utóbbit egy 19. század eleji görög nyelvű családi dokumentum erősítheti meg.⁸ A család ortodox vallása sem ad támpontot a kérdés eldöntésében, hiszen az mindkét etnikumhoz kapcsolható.

A família első ismert tagját, Sztojanovits Konstantint (?–1805?) mint „békési betsületes kereskedő”-t említik a források. Életéről viszonylag keveset tudunk. Valamikor a 18. század közepén született, és 1775 körül kötött házasságot Papp Ilonával, aki három évtizeden át hű társa és három gyermekük – Katalin, György és Mária – édesanyja volt.⁹ Egy utána maradt irat tanúsága szerint egy évtizeddel később, 1885-ben hiánytalanul visszafizetett 1000 forint kölcsönt, melyet az előző évben vett fel. Nem tudjuk, mire kellett a pénz – talán üzletei fejlesztésére? Néhány évvel később, 1792-ben már mindenesetre egy árverésen két malmot vásárolt, 1797-ben pedig mint berényi árendátor szerepelt az iratokban.¹⁰ Mindezen adatok a család fokozatos felemelkedéséről tanúskodnak. 1805-ben kelt testamentumában mint Békésen házzal, üzlettel, malmokkal és szőlővel bíró tisztos polgár rendelkezett javairól. Vagyonát a két korábban már kiházasított lányának most ismételten juttatott 3–3000 forintot felül hitvesére, illetve György fiára hagyta azzal a megkötéssel, ha felesége ismét férjhez menne, akkor 3000 forint fizetése mellett a teljes vagyon fiára szálljon.¹¹

⁷ AMBRUS é. n. 10.

⁸ Sztojanovits Konstantin rendelkezése felesége számára. Ladics hagyaték. Ltsz.: 83.202.

⁹ Sztojanovits Konstantin végrendelete. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.

¹⁰ Sztojanovits Konstantin vegyes iratai. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.

¹¹ Sztojanovits Konstantin végrendelete. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.

Sztojanovits György (?–1811), a család első Gyulán élő tagja nem élvezhette sokáig örökségét: 1810 őszén már nagybetegen végrendelkezett, és a következő évben fiatalon, alig 35 éves kora körül elhunyt. Testamentumában mint „völt Békési, de már most Gyúla Magyar Városi lakós egyszersmind kereskedő” vallott magáról. Feleségével, Krisztoforovits Krisztinával (?–1846) hat éve éltek házasságban ekkor. Két gyermekük született, Konstantin (Szilárd) és Helena. A hitvesének juttatott 5000 forinton felül vagyonát két gyermekére hagyta örökül 2/3 és 1/3 arányban azzal a megkötéssel, hogy leánya az őt illető 1/3 részhez majd házasságkötése után jusson hozzá.¹² Helena 1835-ben lett Malits András K. Sz. Martonyi kereskedő felesége, s ekkor bátyja 6000 váltóforint kifizetését vállalta örökrésze fejében, melyet 1840-ig teljesített.¹³ Sztojanovits György végrendeletéből egyébiránt azt is megtudjuk, hogy megözvegyült anyja ismét férjhez ment egy kereskedőhöz, Dalkalovits Istvánhoz, valamint a család egy másik tagjáról is tudomást szerzünk, nevezetesen a Simádon lakó Sztojanovits Miklósról, a végrendelkező nagybátyjáról, akit a kiskorú gyermekei kúratorának rendelt.¹⁴ Ebbéli minőségében Sztojanovits Miklós már 1811-ben az örökségből – „míg az árvák megfelelő korba jutnak” – 3400 forintot lekötetett, melynek 350 forintnyi éves kamata volt hivatott a gyermekek neveltetését biztosítani.¹⁵

A család kétségkívül legismertebb tagja Sztojanovits Szilárd¹⁶ (1806–1880) volt, aki amellet, hogy több száz holdas birtokot szerezve Csorváson jelentősen gyarapította a családi vagyont, szerepet vállalt a szabadságharc megyei eseményeiben is, és egy időben Gyula és Békés vármegye közéletének ismert szereplője volt. Örökölt vagyonát kiadási könyveinek tanúsága szerint 1824-től bírta, s a reformkorban Békésen üzlettel és malommal, míg Gyulán házzal rendelkezett.¹⁷ 1840-ben vette feleségül az 1831-es kolerajárványban megözvegyült Czingulszky Borbálát (1808–1891), Czingulszky Simon (1782–1853) köztisztviselőben álló németvárosi tanító és kántor leányát. Házasságukból 3 gyermek született: Izabella (1842–1925), Krisztina (1843–1911) és Gyula (1845–1906). Az 1840-es években a termény- és bor- mellett elsősorban sertéskereskedelemmel foglalkozott, s ehhez kapcsolódóan gazdálkodott is.¹⁸ 1846-ban például a Wenckheim uradalomtól 3 évre bérbe vett 75 hold szántót és 127 hold kaszálót a kígyósi pusztában, a bérleti szerződésben azonban kikötötték, hogy sertéseket csak úgy tarthat, ha „azok által az árendába vett kaszálót fel nem túratja”.¹⁹ Munkája meghozta gyümölcsét: úgy vagyon, mint tekin-

¹² Sztojanovits György végrendelete. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.

¹³ Sztojanovits Konstantin és Helena egyezsége. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.

¹⁴ Sztojanovits György végrendelete. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.

¹⁵ Athanasios Plufa elismervénye Sztojanovits Miklósnak. Ladics hagyaték. Ltszn.: 83.198.

¹⁶ Az 1840-es évekig Konstantin néven szerepelt a forrásokban, utána Szilárdként. Mivel az utóbbi az ismertebb, mi is ezt használjuk.

¹⁷ Conto for deveresi. Sztojanovits Szilárd kiadási könyve. Ladics hagyaték. Ltszn.: 83.199.

¹⁸ Sztojanovits Szilárd sertéskereskedelemmel kapcsolatos iratai. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.; Számadás. Ladics hagyaték. Ltszn.: 83.197.

¹⁹ Haszonbér egyezés. Sztojanovits Szilárd vegyes gazdasági iratai. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.

tély alapján is Gyula megbecsült polgárai közé emelkedett. Hűen tükrözi ezt 1848-as szerepvállalása, mikor is előbb a forradalom után szerveződő gyulai nemzetőrség első századának kapitányává, majd az ideiglenesen Magyar- és Németgyula egyesülésével létrejött egységes Gyula városvezetésének tagjává választották.²⁰ 1849-ben a vármegye állandó bizottmányába delegálták, majd a megyei adóbizottság tagja lett.²¹ A szabadságharc bukása után visszavonult a közélettől, és ismét csak a kereskedésnek és a gazdálkodásnak szentelte idejét. Vagyon helyzetét mutatja, hogy 1854-ben 4576 forint félévi bérleti díjat fizetett Wenckheim Károly gróf gerlai pusztáján lévő 1408 holdas haszonbérletért.²² A földbérletek mellett az 1850–1860-as évekből megmaradt földvásárlási iratai saját birtokai fokozatos gyarapításáról is tanúskodnak.²³ Ennek során mind több szállal kapcsolódott Csorváshoz, ahol birtokot szerzett magának, s részt vett az akkor szerveződő község magalapításában is. 1856-ban 100 aranyat adományozott a csorvási katolikus egyháznak, majd 1861-ben a katolikus iskola céljára adományozott 300 négyszögöles telket.²⁴ A közszerepléshez 1861-ben, a rövid alkotmányos időszakban tért vissza, amikor a tisztújítás időszakára Gyula város ideiglenes főbírájává választották.²⁵ Ezt követően azonban háttérbe vonult, s nem sokkal később magát a várost is elhagyva, véglegesen Csorváson telepedett le. Gyulán a Szarvas utca 55. szám alatti, a belvárosi plébánia mellett álló régi Sztojanovits házat még 1852-ben 2000 forintért eladta.²⁶ Tehette, hiszen ekkor már övé volt a szemben lévő, Szarvas utca 65. szám alatti, volt magyargyulai jegyzői lak is, melyet 1848-ban vásárolt 3000 forintért a várostól.²⁷ Ez a ház (amely ma Ladics ház néven közismert) 1863-ban Krisztina lánya hozományaként került Ladics Györgyhoz. Ezt követően Sztojanovits Szilárdnak nem volt saját háza Gyulán. Bár élete hátralévő részében aktív politikai szerepet nem vállalt, a kiegyezés után szereplője volt úgy lakhelye, Csorvás, mint a megye közéletének. 1868-tól előbb alelnöke, majd 1871-től elnöke volt a csorvási képviselő-testületnek, tagja a helyi iskolaszéknek, illetve virilisként a megye törvényhatóságának munkájában is részt vett. Ezek mellett a Békésmegyei Gazdasági Egylet és a Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társaság is tagjainak sorában tudhatta.²⁸ 1880. október 4-én mint csorvási birtokos, a megye ismert és megbecsült polgára fejezte be életét. Haláláról a Békésmegyei Híradó a következő sorokkal emlékezett meg: „F. hó 4-én halt meg Csorváson Stojánovits Szilárd, megyénk egy közbecsülésben álló birtokosa. 75 éves volt, s így szép kort

²⁰ SCHERER 1938. 9–16.

²¹ KASUBA 1995. 4.

²² Nyugta. Sztojanovits Szilárd vegyes gazdasági iratai. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn. A további nyugták tanúsága szerint a gerlai pusztát Sztojanovits Szilárd 1852–1856 között biztosan bérelte.

²³ Sztojanovits Szilárd földvásárlásainak aktái. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.

²⁴ KASUBA 1995. 4.

²⁵ SCHERER 1938. 127.

²⁶ Adás-vevési szerződés. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.

²⁷ A „mai Ladics ház” megvásárlása. A Sztojanovits család iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.

²⁸ KASUBA 1995. 4.

ért meg; de a veszteség mindig fájdalmas, s a gyász vigasztalhatatlan, midőn az elhunytban az emberi erények egész sorozatát veszítjük.”²⁹ Halála után birtokait három egyenlő részre osztották gyermekei, Reck Józsefné Sztojanovits Izabella, Ladics Györgyné Sztojanovits Krisztina és Sztojanovits Gyula között.³⁰ A birtok központját a kúriával és majorsággal a családnevet továbbvivő fiú kapta.

Sztojanovits Gyula (1845–1906) Békéscsabán élt és onnan irányította a gazdaságot a nyári hónapokban hosszabb időre családjával együtt is kiköltözve Csorváásra. Terényi Bertát (1857–1945) feleségül véve a korszak egyik legtekintélyesebb gyulai családjával került rokonságba. Apósa, Terényi Lajos (1825–1863) 1849-ben Békés megye másodalispánja, 1861-ben Gyula város országgyűlési követe, míg sógora, ifj. Terényi Lajos (1854–1897) Békés megye főispánja volt.³¹ Házasságukból hat gyermek született: Erzsébet (1875–1966), Ilona (1877–1952), Zoltán (1878–1928), Szilárd (1880–1969), Sára (?–1974) és Lajos (1891–1974).³² Apjához hasonlóan részt vett a csorvási képviselő-testület munkájában, valamint tagja volt a Gazdasági Egyletnek és a Mívelődéstörténelmi Társaságnak is.³³ Viszonylag fiatalon, 1906-ban, 61 éves korában hunyt el. Halála után a csorvási birtokot két kisebbik fia, Szilárd és Lajos örökölte, bár a haszonélvezeti jog alapján a birtokból származó jövedelemmel ténylegesen özvegye rendelkezett. Idősebb fia, Zoltán egy 1000 holdas bérletet kapott, míg leányai már házasságkötésükkor megkapták részüket a vagyontól.

A Sztojanovitsok Gyulán a Horthy-korszakban

A család ismét Gyulán megtelepedő tagja, Sztojanovits Szilárd (1880–1969) jogot végzett, s a megyénél vállalt hivatalt, azonban 1920-ban, alig 40 évesen, mint árvaszéki ülnök, erősödő asztmája miatt nyugdíjba vonult (1. kép).³⁴ Ezt követően elsődlegesen a csorvási birtok irányításának szentelte idejét, bár különböző tiszteletbeli állásai révén a városi és megyei ügyektől sem szakadt el teljesen. A megyénél az adófelszólamlási bizottság tagja volt, emellett a Békésmegyei Takarékpénztár igazgatósági tagságából fakadó munka jelentett számára rendszeres elfoglaltságot csakúgy, mint a Városerdei Vadásztársaság elnöki tisztevel járó teendők.

²⁹ *A hét másik áldozatot is követelt.* Békésmegyei Híradó, 1880. október 10.

³⁰ Kasuba István szerint csak Sztojanovits Szilárdné halála után, 1891-ben osztották fel a birtokot a gyerekek között. KASUBA 1995. 4; Ennek azonban egyértelműen ellentmondanak Ladics György vagyoni állásáról vezetett feljegyzései, melyekben már az 1880-as évek elejétől szerepel a csorvási 295 holdas birtok. Ladics György naplója. Ladics György vegyes iratai. Ladics hagyaték. Ltszn.

³¹ HÉJJA 2002. 199–205.

³² AMBRUS é. n. 10.

³³ KASUBA 1995. 4.

³⁴ A tanulmány további része döntően Sztojanovits Katalin (szül. 1920) visszaemlékezésein alapul. Az egyes témákhoz kapcsolódóan lábjegyzetekben ezekből a visszaemlékezésekből idézünk részleteket. Az interjúk 2007 nyarán készültek. Kiegészítő adatgyűjtésre került sor 2010-ben és 2011-ben. 2007-ben még élt és a beszélgetések többségénél jelen volt az idősebb Sztojanovits nővér, Gabriella (Lili) (1916–2010) is, időnként közbeszólva, kiegészítve, megerősítve az elhangzottakat. A korszak általános polgári életmódjával kapcsolatban mindvégig viszonyítási alapul használtuk Gyáni Gábor összefoglaló munkájának kapcsolódó részeit. GYÁNI 2006.

Kövér Gabriellával (1877–1950) kötött házassága révén ismét egy neves gyulai családdal került rokoni kapcsolatba a Sztojanovits família (2. kép).³⁵ Két gyermekük született, Gabriella (1916–2010) és Katalin (1920–), de a családdal nevelkedett felesége első házasságából származó fia, Markovics László is (3. kép). Elvált asszonnyal kötött házasságát a kor társadalmi ítéletével teljes mértékben azonosuló anyja erősen ellenezte, s csak nagyon nehezen bocsátotta meg.³⁶

A család tisztességes polgári jómódban élt, bár nem volt különösebben vagyonos. Köszönhető ez elsősorban annak, mint már említettük, hogy a csorvási birtokból származó jövedelemmel végig a legkisebb fiával, Lajossal a pesti tisztviselőtelepen élő Sztojanovits Gyuláné rendelkezett, s a két fiú csak a végrendeletileg kikötött, mintegy havi 200 pengő összegű életjáradékkal számolhatott. Ehhez jött még Sztojanovits Szilárd esetében a hivatali ideje után járó nyugdíja, kiadva a család nem túl magas összjövedelmét. Mindezek alapján talán nem meglepő, hogy a család életvitelében az olyan hagyományos polgári erények, mint a szolidaritás, mértékletesség, takarékoság nemcsak a gazdasági kérdésekben, de mint látni fogjuk, az élet más területein is meghatározó jelleggel bírtak.³⁷

A hétköznapiak

Bár a család Gyulán élt, ott saját házzal nem rendelkezett, az egész korszakban bérletekben lakott.³⁸ A Horthy-korszakban három helyen béreltek lakást: az 1920-as évek közepéig a Városháza utcában a Békésmegyei Takarékpénztár tőszomszédságában, majd a Kossuth utcában az árvaház mellett, a kastéllyal átellenben, végül az 1930-as évek elejétől ismét a Városháza utcában, a városházával szemben (napjainkban az ABC van az épület helyén). A lakások beosztásuk, a bennük lévő helyiségek funkciója és berendezésük alapján igazodtak a család méretéhez, és hűen tükrözve a

³⁵ Apja Kövér László (1839–1898) gyulai járási főszolgabíró, nagyapja Kövér János (1803 k.–1873) tiszteletbeli szolgabíró, majd Békés vármegye táblabírája volt. HÉJJA 2009. 353–354.

³⁶ „Mindig attól félt az a nagyanyánk, hogy csak elvált asszonyt ne vegyenek el a fiai. Mind a három fia elvált asszonyt vett el. [...] Nagyon ellenezte a nagyanyám a házasságot, mint elvált asszonynak nem akarta. Úgyhogy apám megkérdezte, jó barátja volt a tiszti főorvosnak, Zöldy János bácsi, hogy János bátyám – mert idősebb volt őnála – mondd, bele lehet abba halni, hogy ha valaki, hát hogyha ő szóval elveszi az anyámat az anyja ellenkezésére, mert azt mondja, hogy ő belehal, ha elvált asszonyt veszek el. Azt mondta, hogy ilyenbe nem lehet belehalni, hát elvette.”

³⁷ „Apám annyira mértékletes volt mindenbe, hogy semmit se túlzásba vinni. Olyan – talán, hogy úgy mondjam – hogy jó középosztály, akik bizonyos fokig szolidan, komolyan, de normálisan élnek. Nem hogy egyszer fenn és egyszer lenn a kerék, hogy most hajrá, gyerünk, akár szórakozás, akármi, hanem mindig tudták a határt. Például apámtól sokszor hallottuk, hogy az maguknak nem való, mert szóval mondjuk a felső tíz... [...] Szóval mindig megvolt az, hogy mi való nekünk, akik egy bizonyos fokon állunk az életbe, hogy nem túlzásba vinni, hogy nem a divatnak alávetni mindenbe. [...] Hány-szor hallottuk azt, hogy az nekünk nem való, azt nekünk nem szabad. [...] Apám mindig tartotta azt a középosztálybeli nívót, hogy így mondjam, nem túlzásba vinni semmit, se nem feltűnőnek lenni, hanem úgy mint a középosztálybeliek általában.”

³⁸ „Nem volt Gyulán nekünk házuk. [...] Apám mindig azt mondta, hogy neki nem is kellene ház, elég neki Csorvás gondja, mert akkor már a csabai ház nem volt meg. [...] Mikor nagyanyám felköltözött Pestre, gondolom, mint özvegyasszony, és ott nagy családi háza volt, a csabai házat eladták. A főtérén volt.”

família társadalmi és vagyoni helyzetét, jellegzetes vidéki polgári otthonok lehettek. Az első, Városháza utcai négy szobás lakásban az első helyiség a fogadószoba volt, majd az ebédlő, a szülői háló és a leányszoba következett. Ez utóbbiban csak az idősebb leány, Lili lakott, míg a kisebbik, Katalin ekkor még a szüleivel aludt együtt. A szárazkapus házhoz fürdőszoba, konyha, kamra, cselédszoba és zárt tornác tartozott még. Hasonló beosztású volt a család Kossuth utcai bérlete is. Az L alakú, szárazkapus, zárt tornácos ház első három, utcafronton lévő helyisége az ebédlő, a fogadószoba és a gyerek- vagy leányszoba volt. Az udvari részben volt a szülői háló, előtte gardróbbal, amelyből a fürdőszoba is nyílt, majd egy ötödik szoba következett, melyet a család egy idős, egyedülálló hölgy ismerősének adott bérbé. Végül a konyha, kamra és személyzeti szoba zárta az épületet. A család harmadik, Városháza utcai lakásának legkülönlegesebb helyisége az utcafronton lévő három ablakos, kilenc méter hosszú fogadószoba volt, melyet két kisebb szoba közötti fal elbontásával alakítottak ki kifejezetten Sztójanovitsné kérésére a beköltözéskor. Mellette a már korábbi házakból megszokott szobákat találjuk: ebédlő, szülői háló, leányszoba, fürdőszoba – most először – külön WC-vel, konyha, kamra, személyzeti szoba és egy kis előszoba. A lakások beosztásában jól megfigyelhető a polgárházak szobáinak jellegzetes, funkciók szerinti elkülönülése: a reprezentációs célokat szolgáló és a társasági életnek teret adó fogadószoba és ebédlő, valamint a családi élet privát szférájához tartozó hálószoba és leányszoba. Mindhárom lakásban volt fürdőszoba vezetékes vízzel, a harmadik lakásban külön WC-vel. A kiszolgáló helyiségek mellett megtaláljuk még a személyzeti szobát, hiszen a Horthy-korszakban is a középosztályi létnek elengedhetetlen kritériuma volt legalább egy háztartási alkalmazott.

A lakásbelső kapcsán az utolsó, Városháza utcai ház berendezéséről tudhatunk a többet, bár megjegyzendő, hogy a család előző két otthonának bútorzata is nagyon hasonló lehetett, hiszen a költözködések alkalmával nem cserélték le a gyakran családi örökségként generációkat kiszolgáló patinás darabokat. A fogadószobában két szalon-garnitúra kapott helyet, egy az ablak előtt és egy a sarokban. A helyiség további sarkában volt még egy kártyaasztal négy székkal, a családfő íróasztala és könyvespolca, valamint egy rövid fekete zongora. A fűtést cserépkályha biztosította.³⁹ A szobát a padlót borító szőnyegek, valamint a falakat díszítő festmények és fotók tették otthonosabbá. A kártyaasztal a székekkel, valamint az egyik festmény a történelem viharait átvészelve megmaradt, s még mindig díszre a család nappalijának. Az ebédlő legreprezentatívabb bútora az ében színű masszív tálaló volt, rajta a családi ezüsttel, porcelánnal. A teret a hozzá tartozó szögletes, bővíthető ebédlőasztal uralta, melyet bőrhuzatú

³⁹ „Volt egy antik kanapé így a három ablak előtt, és két óriási mély fotel. Az Beliczay örökség... [...] Szóval két nagy fotel és antik, ilyen intarziás három vagy négy szék volt hozzá, a kanapéhoz, és egy nagyon szép kerek asztal, amin ilyen faragás volt így körbe. Ez egy garnitúra, ami így közepén volt, és ott a sarokban volt egy másik garnitúra. Az pedig nagyon szép színű sárga brokát karfa nélküli fotelok voltak. Csak egy nagy fotel volt úgy a sarkában a szobának és három vagy négy kisebb fotel, és olyan régi fajta rekamié, szóval nem ilyen, hanem tudja, amilyen támlás volt, az igazi rekamié volt. Az így srégen benyúlt majdnem abba a garnitúrához, és akkor így volt a kályha, és itt volt egy könyvespolc, itt volt a mi ajtónk, és itt volt a könyvespolc így srégen, és ott volt apámnak az íróasztala, ilyen vörös tonett. [...] A kártyaasztal abban a sarokban volt négy székkal.”

székek vettek körül. Az ablakok előtt két fotel, míg az egyik fal mellett egy nagyméretű tükör és egy kisebb szekrény kapott helyet.⁴⁰ A szülői háló berendezése két nagyméretű ágyból, egy szekrényből, két karosszékéből és egy szelomból állt. Az ágyak nem egymás mellett, hanem külön helyezkedtek el.⁴¹ A leányszobában két ágy, egy háromrészes tükrös szekrény és egy kis asztal volt fotelekkel.⁴² A fogadószobához hasonlóan a további helyiségek falait is képek díszítették, közülük csak az egykori gyerekszoba egy kedves festménye maradt a család tulajdonában.⁴³ A fürdőszobában egy öntöttvas kád, mosdókagyló és fatüzelésű bojler volt, mely a meleg víz biztosítása mellett a fűtést is szolgálta.⁴⁴ A konyha berendezését egy konyhaasztal székekkel, egy kredenc és egy „asztalsparhelt” alkották, míg a kamrában a különböző polcok mellett egy jégszekrény is helyet kapott.⁴⁵ A meglehetősen szűk személyzeti szobában mindössze egy szekrény és egy ágy fért el.

A családtagok életmódját, napi életritmusát alapvetően befolyásolta a korszak elvárásai által is meghatározott szerepük, helyzetük a családban. A családfő, Sztojano-vits Szilárd elsődleges feladata az uralkodó családképnek megfelelően a család társadalmi állásához illő megélhetésnek és életvitelnek a biztosítása volt. Emellett azonban a férj- és apaszerep is meghatározó volt életében: mint szerető és gondoskodó apa és feleségének hűséges, megértő társa emlékezik reá leánya. Rendszerint korán kelt, és fél nyolckor a családdal elköltött reggeli után fogott hozzá napi teendőihez. Ha Gyulán volt, minden délelőtt bement a takarékpénztárba hivatalos ügyeinek elintézésére, vagy a megyénél vállalt bizottsági munkái után járt. Munkájában precíz, becsületes volt, amit környezete is elismert.⁴⁶ Ebédjét egy órákor mindig otthon, a családdal költötte

⁴⁰ „Akkor volt az ebédlő, akkor hát azt mondtam, hogy a kredenc meg az asztal megmaradt. [...] Az volt igen, abba a szervizek meg minden, a két fiókba meg az asztalnemű. És az asztal és bőrrel behúzott ebédlőszékek és egy óriási tükör. [...] Az ebédlőbe volt még egy ilyen kisebb kredenc is, nem kredenc, hanem ilyen kisebb szekrény, és a két ablak, két bőrfotellel. [...] Más nem is volt abba a szobába azt hiszem, mert elég tágasnak kellett, hogy legyen, mert a fogadóba ott kellett menni, meg a szobalány amivel az ebédet körbehorzta...”

⁴¹ „Az apámék szobája... Két óriási ágy, két külön ágy, és úgy az egyik a mi falunkhoz csatlakozott, a mi szobánk falához. Középen volt az apám szekrénye, akkor már nem tudom milyen asztal volt meg karosszék, azok nem maradtak meg. Még egy szelom volt még.”

⁴² „A mi szobánk, úgy mondom, a nővérem meg az én szobám ilyen fekete fa, itt ilyen faragott kis rózsák voltak, azt hiszem, de úgy benne a keretbe, és olyan nagyon színes virágokkal, fekete alapon lévő huzattal kis fotelek. Azon kívül fehér asztal, fehér kis író asztal és a két fekhely s egy szekrény, aminek a háromnegyed, vagyis kétharmad része megvan, most a fürdőszobában van. Két keskenyebb ajtó, polcos, a középső akasztós, és kívül az ajtaján tükör volt, ilyen nagy tükör.”

⁴³ „A szobánkból még egy gyerekkori szintén elég nagy festmény is megmaradt, az egy olyan, hogy a bölcsőből ki van dobva egy baba, szóval ilyen játék baba, és a cica fekszik a bölcsőbe, és ilyen fekete széles keretbe van.”

⁴⁴ „A fürdőszoba sokkal egyszerűbb volt, ivóvíz nem volt, de különben rendesen kád, kagyló, kályha, fűthető kályha... Tüzelni kellett a kályhába, ma már ez ismeretlen fogalom, olyan mint egy bojler most. [...] Na szóval ez olyan alakú volt, alul kellett tüzelni, és ilyen gömbölyű, kerek, kályhaszerű, abban volt a víz, rendesen csappal, szóval a meleg víz folyt be a kádba, a kagylóba nem, csak a kádba.”

⁴⁵ „A konyha is... hogy mondjam, egyszerű, vagy normális, hogy egy konyhakredenc, konyhaasztal, sparhelt. Nem beépített, beépített sparhelt volt a Kossuth utcában, itt ilyen rendes asztalsparhelt volt.”

⁴⁶ „Amikor ide került, a református esperes volt, Harsányi Zsolt, és a megyegyűlésen mondja apámnak, mikor bemutatták egymásnak őket: Úgy hallom téged mindenki szeret. Azt mondja apám: Hát, az

el, utána ritkán még visszament a takarékpénztárba vagy más, önkéntes vállalásaival kapcsolatos ügyekkel foglalkozott. Minden este másfél-két órát töltött a gyulai kaszinóban, leginkább kártyázással, onnan a nyolc órakor kezdődő vacsorára tért csak haza. Vacsora után, ha nem voltak vendégek a háznál, idejét a családdal töltötte, s viszonylag korán, tíz óra körül feküdt le. Elalvás előtt még gyakran olvasott. Idejének legnagyobb részét azonban a csorvási gazdaság irányításával kapcsolatos teendők töltötték ki. Egy héten általában két alkalommal utazott ki a birtokra vonattal, hogy személyesen ellenőrizze a munkák menetét, és megbeszélje a gazdálkodással kapcsolatos aktuális kérdéseket. A gazdaság irányításában egy, évtizedeken át a család szolgálatában álló, gazdasági ismeretei, tapasztalata miatt a környező gazdák körében is nagy tekintélynek örvendő béresgazda segítette. A munkások általában jó bánásmódban részesülhettek a Sztrojanovits birtokon, s gyakran ugyanúgy otthonuknak tekintették azt, mint munkaadóik. A család iránti tiszteletet és megbecsülést mutatja, hogy 1944 őszén a család értékeinek jelentős részét Csorváson éppen a szolgáltók mentették meg.⁴⁷ Nagyobb munkák, például aratás, cséplés idején hosszabb ideig, egy-két hétig is Csor-

enyhe túlzás volna, legfeljebb okkal nem haragszik rám.” „Csak tiszteletbeli állásokat vállalt el, ahol semmi fizetést soha el nem fogadott. De viszont annyira tudták, hogy ő mennyire a közért dolgozik. Adófelszámolási bizottságnak, megyebizottsági tagság, szóval ilyenek. Vadásztársaság igazgatója, minden ilyesmit elvállalt, és szívesen csinálta, de nem pénzért. Pedig nem éltünk nagy módban. [...] Mindenről tájékozódva volt, és kellett is legyen, mert a megyegyűléseken... meg apám ahogy mondtam, minden tiszteletbeli állást elvállalt, vagy felkérték, de mindig fizetség nélkül vállalt el mindent. Hát a megyebizottsági tag az nem is járt volna, azt tiszteletből kapta. Az adófelszámolási bizottságnak volt az elnöke... Na ezzel kapcsolatba mondom, hogy az egyik orvos is beadott egy ilyet, hogy sok az adója [...] aki beadott ilyen fellebbezést azt behívták, és mikor apám előtt mondta, hogy nem érdemes orvosnak lenni akkor, hogyha ilyen nagy az adó. És apám erre olyan csendes mosollyal annyit mondott: főorvos uram, talán csak nem éppen a jövedelemért kell orvosnak lenni, hanem hivatásérzetből is lesznek orvosok. [...] Szóval ez volt apám, tudja.”

⁴⁷ „Tizenkét épületet bontottak le, gondolja! És tényleg olyan volt, mint egy nagy család. Az a béresgazda, annak a fia volt a kocsis, a veje volt a tehenész, az unokája lett aztán a kocsis, mikor meghalt a nagybátyja, szóval az egész család ott élt, azt lehetett mondani, mert annyira ragaszkodtak ők is... A kocsisunk az szinte idegösszeomlást kapott, mikor mondták, hogy ki kell költözni, kezdtek bontani... Hát ő ott született, hát ő neki az az otthona. Mikor a kárpótlás előtt kimentem Csorvársra, és hát a községi tanácsnál kérdeztek tőle, hogy hát milyen volt a család, és azt mondta, hát mi úgy éltünk ott, mintha... hát az volt az otthonunk, mintha a miénk lett volna. Bemerték mondani ezt, hogy olyan volt, mintha az otthonuk lett volna. Mert apám is úgy bánt velük, szóval tudták, hogy soha egy rossz szót nem fog... Ha cséplés volt meg aratás meg kukoricatörés, és általában már nagyobbacska voltam, ki mentem vele, kint voltunk két hétig vagy valami... és asztmarohama volt, de felkelt hajnalba, hogy kimenjen, mikor a munkások, a béresek kimentek, hogy a munkások ne gondolják azt, hogy én alszok bent, és pihenek, hanem hogy ott vagyok velük. Nem csinálok semmit, mert nem bírok, de tudom és becsülöm azt a nehéz munkát, amit ők csinálnak. És ezért becsülték őt és szereték őt, mert tudták, hogy velük érez.” „Az egész község, és minden ember, aki dolgozott a majorban, olyan véleményen volt, hogy mindenki ott szeretett volna béres lenni a Sztrojanovits majorban, mert ott olyan ellátást kaptak, olyan komenciót, nem avas szalonját meg izét... hanem megfelelő bért kaptak, és a bánásmód is olyan volt. És valahogy tudat alatt is megkívánta apám, hogy nem kellett azt parancsolni, hanem tudták, hogy – úgy szólították – a nagyságos úrnak az a kívánsága, hogy jó barátságba legyen mindenki mindenkivel, ott a majoron belül is, mert hát a béresgazdán kívül volt a kocsis, a tehenész, a béresek, még három béres, akkor a dohánykertészek. [...] Szóval apám valahogy sugallta azt, sugárzta magából, hogy ahogy ő beszélt tisztességgel az emberekkel, egymással is úgy beszéljenek.”

váson tartózkodott. Ilyenkor gyakran valamelyik családtag, rendszerint leányai egyike is elkísérte. Az egész család azonban csak ritkán volt együtt Csorváson, szüleivel ellentétben ugyanis Sztojanovits Szilárd nem költözött ki családotól a birtokra a nyári hónapokra. Felesége ugyanis nem nagyon szerette a csorvási csendes életet annak ellenére, hogy a birtok középpontjában díszkerttel és gyümölcsösrel körbevett kúria a városi lakáshoz hasonló kényelemmel volt berendezve. A gazdaság állásáról, a kiadások és bevételek alakulásáról Sztojanovits Szilárd minden évben kétszer Pestre utazva elszámolt anyjával.⁴⁸

Sztojanovits Szilárdnének mint a ház asszonyának elsődleges feladata a háztartás vezetése és a gyermekek nevelése volt. A kor szokásainak megfelelően munkát nem vállalt – az még a két háború közötti időszakban is ritkának számított a középosztálybeli családoknál, a család anyagi nehézségeinek jeleként értelmezték, s egyfajta presztízsvesztéséget is jelentett.⁴⁹ A háztartás vitelében természetesen személyzet segítette a gazdasszonyt. A vizsgált időszakban a Sztojanovits házban rendszerint két állandó alkalmazott volt: egy bejáró szakácsnő, aki csak a főzésnél segédkezett, valamint egy szobalány, aki a családdal lakott, és minden munkára befogható volt. Nagyobb munkák (pl. nagymosás, szappanfőzés, tarhonyakészítés, disznótor stb.) idején ezenkívül alkalmi személyzetet is foglalkoztattak. A jó, megbízható személyzetet a gazdasszonyok is megbecsülték, s gyakran évtizedekig is a háznál tartották: Sztojanovitséknál a szakácsné, Brindáné Mari néni szolgált ilyen hosszú ideig, majd a testvére, Juli néni váltotta fel, aki már korábban a nagyobb munkáknál állandó kisegítője volt a háznak. Bár Sztojanovitsné maga csak ritkábban vett részt a tényleges háztartási munkákban, a jó gazdasszony ideája megkövetelte, hogy otthonosan mozogjon a konyhában, tudjon sütni-főzni, s így ellenőrizni tudja a keze alatt dolgozók munkáját.⁵⁰ Leginkább a tortákat és süteményeket készítette személyesen, a karácsonyi diós torta, valamint a diós és mákos bejgli mindig az ő tudását dicsérték. Általában szeretett a házban tevékenykedni, délelőttönként

⁴⁸ „290 hold volt, és ezt ők ketten örökölték, a teljes... hogy mondjam beinstruált, és a majorsággal együtt, és a kúriával, és a nagy ősparkkal együtt és a gyümölcsös és minden. És hát a nagybátyám, ő gépészmérnök volt, és teljesen apámra volt bízva, és tudta, hogy apám mindenben a legbecsületebben, először is a nagyanyámnak kellett, hogy elszámoljon, és ő ezt minden évben kétszer meg is tette, hogy az utolsó fillérig mindent elszámolt a nagyanyámnak.”

⁴⁹ Sztojanovits Katalin 1940-ben, 20 évesen állt munkába. Jellemző, hogy még ekkor is furcsának találták döntését környezetében: „Az, hogy állásba mentem, az egy megcsodálni való volt, hát ha nem muszáj akkor... De én dolgozni akartam, és szerettem. [...] Otthon semmi dolgom nem volt ugye. Apámnak az volt az elve, hogy ne vegye el a kenyeret attól, akinek az [a munka] kenyérré szükséges.” „Húsz éves koromban elmentem hivatalba. Hát apám még azt is rosszalotta, hogy fizetésért, de ha fizetésért megyek, elmentem Pestre, azt mondta: Meg kell, hogy éljen Katám, abból amit kap. Gyors és gépirói fizetésből. Más is aki dolgozik abból él, akkor magának is meg kell. Nem kaptam apanázt.”

⁵⁰ „Anyám is jól tudott főzni, dacára annak, hogy nem volt rászorulva addig [...] Az volt az elv a családban, az anyám családjában, hogy tudjanak mindent megcsinálni, vagyis tudják azt a szakácsnőt vagy szobalányt úgy irányítani ahogy... amilyennek akarták, hogy legyen az az étel vagy a takarítás, vagy szóval minden.”

például gyakran port törölgetett a szobákban a szobalány után...⁵¹ A háztartási kiadásokra Sztojanovitsné férjétől koszpénzt kapott, arról azonban külön feljegyzéseket, kiadási naplót nem vezetett. A bevásárlásokat a személyzettel végeztette, akik utána mindig elszámoltak a kapott pénzzel és a vásárolt dolgokkal. A konyhai költségek mellett a gyermekek kisebb kiadásait is ebből az összegből fedezte. A rezsijellel a villanyszámla vagy a téli tüzelő) azonban már nem a háztartási pénz terhére rendezte a család, azokat a családfő külön intézte.⁵² Bár a csorvási birtok mindennel elláthatta volna a családot, onnan évi fél disznón kívül mást nem hoztak be Gyulára, s a napi szükségleteiket a piacról és a boltokból fedezték.⁵³

A háztartás vezetése mellett a gyermekek nevelése volt a ház asszonyának másik alapvető feladata. A család külön dadát nem alkalmazott, szükség esetén a szobalány segített (pl. sétálni vitte a lányokat), de a gyermeknevelésben alapvetően a szülők szerepe dominált. A testi fenyítés nem volt szokás a családban – jó szóval, személyes példaadással igyekeztek nevelni gyermekeiket.⁵⁴ A családban uralkodó bensőséges viszonyokról sokat elárulnak az egymás közötti megszólítások. Bár Sztojanovits Szilárd magázta feleségét, az már tegezte őt csakúgy, mint a gyerekek, sőt, utóbbiak gyakran becézgető megszólítással is kedveskedtek apjuknak (pl. apuskám,

⁵¹ „Anyám nem volt állásba. Magát a személyzetet irányítani, a szobalálynak, hogy a takarítás... és anyám rettentően szeretett dolgozni, hogy így mondjam. Például a szobalány kitakarított, végig takarította a lakást, de a szegény anyám szerette, hogy porruhával ezeket úgy kitörölni, meg a szobalány után is, dél felé hogy letörölgetett még egyszer.”

⁵² „Apám odaadta neki a háztartásra való pénzt, és anyám azzal gazdálkodott, és annyira... hogy mondjam, be tudta osztani anyám, hogy az elég volt. Hogy nem hiszem, hogy hónap közbe, vagy valami... Hát mikor már nagybacsokkák voltunk, főleg Lili, mikor már ruhák kellettek, vagy valami, hát akkor nyilván megbeszélték, hogy ez kell vagy az kell pótlásként. De a háztartást abból, amit apám, nem tudom, másodikán, mert akkor úgy volt, hogy a nyugdíj is azt hiszem, a hónap első napjában jött, és mondta, hogy: Édesem, a háztartáspénzt oda adom. És ebből a háztartást meg a többi... Az olyat, hogy a fát mondjuk, mert ugye akkor fával volt a fűtés, azt apám megrendelte általában itt az uradalomtól, az Almásy uradalomtól, a téltre való tüzelőt, meg nem tudom a villany, ilyesmi, hát szóval azokat nyilván ő fizette, mert anyám a háztartást... Vagy abból összeszórta anyám, akkor nekünk, ami kellett még. Szóval egyikőjük sem volt könnyelmű, és be tudták osztani.”

⁵³ „Apám nem akarta, hogy nagyanyám úgy tartsa, könnyű neki, mert ő Csorvásból él.”

⁵⁴ „Valahogy a szülők is... annyira, annyira otthon volt az ember, azt érezte, hogy védett helyen van, hogy egy védett otthon. És mondom, sose kapott ki az ember, de valahogy tudta, hogy ezt kívánják a szülők. Hogy így viselkedjen, vagy úgy viselkedjen, hogy megfelelő gyermek módra viselkedjen, hogy köszönjön... szóval nem kellett – hogy mondjam – olyan nagy cécot csinálni, hogy na most megneveljük a gyereket, hanem hagyták, hogy magától mit, s akkor legfeljebb kijavítottak, hogy nem így, hanem úgy mondjad, vagy ezt mondjad, de nem... semmi külön, semmi különösebb... nem érezte azt az ember, hogy na most engem ezüsttárcára ültettek, mert én gyerek vagyok [...] Olyan természetes volt az, hogy mi gyerekek vagyunk, és olyan természetes volt, hogy ők védenek minket, vagy hogy mondjam, szóval nem is érezte az ember azt, hogy jaj hát fegyelmeznek, vagy egy rossz szót halott volna [...] Nem is tudom, hogy csináltunk-e olyat, hogy kikapjunk valamiért, vagy ki kellene kapni valamiért, valahogy annyira az volt a hangja az otthonnak, hogy semmi olyan nem történt.”

apsikám, pepikém).⁵⁵ A gyermekek legfőbb elfoglaltságát természetesen ekkor is (a tanulás mellett) a játék jelentette. A Sztojanovits lányoknak viszonylag kevés játékuk volt, s azt rendszerint karácsonyra kapták.⁵⁶ Év közben még születés- vagy névnapok alkalmával sem volt szokásban a játék ajándékozása. A barátok rendszerint a rokonságból, valamint a hasonló társadalmi állású gyermekek közül kerültek ki, bár ez alól kivételek is adódtak: Sztojanovits Katalin kedves barátnöje volt például a házmesterük hasonló korú lánya, akivel gyerekkorukban gyakran homokoztak együtt az udvaron. Ezenkívül három közelebbi barátnöje volt, mindhárom az iskolából. Közülük egy, a tágabb rokonságba tartozó s a közelben lakó kislánnyal találkozhatott rendszeresen, szüleik engedélyével pedig gyakran sétálhatott az utcájukban.⁵⁷ A barátságok ápolásának különleges alkalmát a gyermekzsúrok jelentették, bár ezek nem voltak túl gyakori események: évi két-három alkalom a baráti körben. Ezek az összejövetelek gyakran, de nem feltétlenül estek a vendéglátó névnapjára, ilyen esetben természetesen illett valamilyen ajándékot is vinni. A vendégek rendszerint délután négy órára érkeztek, és hétig maradtak. Először habos kávé, kakaót és süteményt fogyaszthattak, majd kezdődött a játék. A zsúrokra illett ünnepélyesebb ruhában menni, de nem nagyon kiöltözve, hogy szabadon játszhassanak a gyerekek.⁵⁸

⁵⁵ „Mind a ketten úgy szólítottak: Lilikém és Katikám, sose úgy hogy csak Kata vagy Lili, hanem Lilikém, Katikám! [...] Mi tegeztük mind a kettőjüket, apám magázta anyámat, anyám tegezte apámat. [...] Mi tegeződünk, és én rettenetesen szerettem becézni, és apám hagyta, hogy becézsem. Anyám nem. [...] Apsikám meg Pepikém meg szóval mindenféle ilyesmi neveket így adtam neki, meg fésültem, és ő hagyta. Szóval állítólag én voltam a kedvenc, de nem kedvenc, én kényeztettem apámat.” Egy generációval korábban még egészen más megszólítási gyakorlat élt a családon belül: „Apámék még magázták a szülőket, mert emlékszem, hogy apám még az édesanyját magázta. Az öccse, Lajos öccse – aki tizenegy évvel volt fiatalabb, azt hiszem, mint apám – magázta apámat, de apám tegezte az öccsét.”

⁵⁶ „Emlékszem, borzasztó nagy öröm volt nekem, kofferes babát kaptam egyszer karácsonyra. Az olyan volt, mint egy kis koffer tényleg, és ahogy kinyitotta az ember, akkor benne volt a baba, és ilyen emeletes volt, vagy hogy mondjam, és ott ült. És ruha volt, két ruha [...] és lehetett öltöztetni. Meg volt egy madár, annak meg haja volt, valódi haja énszerintem [...] mindenesetre meg lehetett fésülni.” „Ilyen homokozó játékok, meg formái a homokozónak, ilyenek voltak. Általában ilyen pléh, gondolom, és be volt festve valamivel, mindenféle alakot lehetett kinyomni, hát úgy hívtuk, hogy tortának, ugye gyerekek, mert tortának nézett ki, de más játék? Társasjáték esetleg, még az volt, [...] hogyha mondjuk valamelyik kislány eljött, akkor azzal tudtunk játszani.”

⁵⁷ „Szóval olyan egyívásúak voltunk, hogy így mondja az ember, olyan összhangban voltak a gyermekek is, a szülők is, akikkel ismeretségben voltak, de sose mondták, hogy ezzel barátkozz, vagy azzal barátkozz, hanem akivel az ember akart, azzal barátkozott, és azzal jó barátságba volt, de mondom, legtöbbet a házmester, azoknak volt, nálam valamivel fiatalabb volt a kislányuk, és azzal remekül el tudtunk játszani nyáron a homokozóba.”

⁵⁸ „Így egyszer-egyszer ha gyerek zsúr volt, de hát én nem is tudom, hogy nálunk kétszer-háromszor, hogyha volt összesen gyermekkoromban. Másiknál, harmadiknál, negyediknél... szóval ritka esemény volt, hogy zsúrba menni. [...] Általában négy óraker kezdődött, és általában hét óráig. Akkor vagy a szülők jöttek értünk, vagy a háziak mondták, hogy hazakisérik az embert. [...] Általában habos kávé vagy kakaó volt, ki melyiket kérte. A habos az olyan ritkaság volt akkor. Az ilyen zsúrokon habos kávé meg kakaó, még valami téztaféle volt általában, nem torta, hanem tézta. [...] Semmi flancolás, vagy olyan hogy kiöltözni olyankor, vagy hogy mondjam...hát rendes ruhába természetesen, olyanba mondjuk... nem éppen amibe iskolába járt az ember, hanem hát volt olyan, hogy azt nem vette fel az ember, csak hát ha mentünk valahova.”

Társasági élet, szabadidő, szórakozás

Polgári környezetben a társasági élet alapját a kölcsönös látogatások, az ún. vizitiek jelentették. Különleges szerepe volt ezek sorában az első vizitnek, mely szükséges, de nem elégséges feltétele volt egy társaságba való bekerülésnek. A rövid, csak néhány percig tartó bemutatkozó látogatásra rendszerint a névjegy beküldése után került sor. A meglehetősen formális keretek között zajló első vizitet adott időn belül viszonzni illett, s ezek után a személyes szimpátián múlt, hogy lesz-e további kapcsolat a felek között.⁵⁹ A Sztojanovits család, bár nem volt különösebben vagyonos, társadalmi presztízs szempontjából előkelő helyen állt Gyulán. Jól példázza ezt, hogy a családfő rendszeres kártyapartnere volt az Almásy grófnak, a korszak valamennyi főispánjával közeli viszonyban állt, s nem mellékesen a sógora, Varga Gyula másfél évtizeden át volt a város polgármestere.⁶⁰ A család ennek ellenére viszonylag szolid társasági életet élt. Napi rendszerességgel mindössze két közeli rokoncsaláddal jártak össze: az előbb említett Varga Gyuláékkal és Reck Gézáékkal.⁶¹ Ezek mellett még Jancsovits Emil és Novák Kamill családjával – mindketten neves gyulai famíliák képviselői – álltak közelebbi barátságban. Mellette természetesen fogadták az illem diktálta látogatásokat, s időben viszonzták azokat, nagyobb, több vendég részvételével zajló összejövetelnek azonban csak ritkán vol-

⁵⁹ „Csengettek, s a szobalány hoz be egy névjegyet [...] Bakay Zsigmond alezredes, zászlóalj parancsnoknak nevezték itt ki, akkor volt itt Gyulán katonaság, és ő volt a legmagasabb katonatiszt itt akkor, beküldte a névjegyet, és mondja apám, hogy vezesd be az alezredes urat. És hát bejön, és azt mondja, hogy engedelmet kérek, de most tudiam meg, hogy Sztojanovits az neki rokonság, mert nem tudom, a dédnagyanyja vagy kicsoda az Sztojanovits lány volt. Nagyon jó. Azt mondja apám, nézd kedves Zsiga – mert látta a névjegyen, hogy Bakay Zsigmond – Nézd kedves Zsiga, olyan felesleges azt feszegecsük, hogy rokonság vagy nem rokonság. Amennyiben szimpatizozunk, úgyis sokszor leszünk együtt, ha meg nem, akkor meg úgyis felesleges. Szóval ez volt az apám, tudja, hogy nem az az érdekes, hogy rokonság, hanem hogy szimpatikus-e.”

⁶⁰ „A kaszinóban általában leültek kártyázni, mondom az öreg Almásy gróf, meg Reck Géza bácsi meg apám meg egypár ilyen vele korbelt. Mondjuk az öreg Almásy gróf volt a legidősebb, aki oda járt, és ő nagyon szívesen, mert a fia Alajos az nem ment a kaszinóba. Ő megkérte apámat kártyapartira, és mert talán egyetlen ház, ahova járt, hozzánk, a fia, az Alajos gróf, és megkérte, hogy tarokkozni, hogyha hívja, hogy elmenne-e? Természetesen apám mondta, hogy nagyon szívesen. Azt mondja, de volna nekem egy kérés, hogy ne kelljen mindig külön meghívó, hanem volt a kastélynak egy küldönce, hogyha eljön, hogy kéri a gróf úr a nagyságos urat, hogy déluán tarokkozzanak... és akkor a kastélyba bement.” „Hát általában a főispánokkal, hát mindegyikkel összejárt, akire én emlékezni tudok, és mindenki apámat nagyon becsülte.”

⁶¹ Varga Gyula (1887-?) Sztojanovits Szilárd sógora (feleségeik, Sztojanovitsné Kövér Gabriella és Vargáné Kövér Johanna voltak édestestvérek) Gyula polgármestere 1928–1944 között, míg Reck Géza (1866–1952) Sztojanovits Szilárd első unokatestvére lótenyésztéséről híres vagyonos földbirtokos volt.

tak házigazdái.⁶² Valamivel élénkebb társasági élet köszöntött be a Sztojanovits házba az 1930-as évek közepétől, mikor elsőszülöttjük, Lili „nagylány” lett, s a fiatalság is rendszeresen kezdte látogatni a családot. Ezekre a látogatásokra rendszerint ebéd vagy vacsora után került sor, de itt is érvényesült a családfő által képviselt szoliditás, mértékletesség elve: csak egy üveg bor kerülhetett az asztalra, és a vendégeket étellel nem kínálták. A társasággal Sztojanovits Szilárdné foglalkozott, olyannyira, hogy férje legtöbbször korán, már tíz óra körül visszavonult, s a vendégek sem maradtak tovább éjfélnél.⁶³ A bálókba is a háziasszony kísérte el lányát, ellátva a gardedám feladatait. Sztojanovits Szilárd, ha csak tehetett, távol maradt még a szilveszteri mulatságoktól is.⁶⁴ A polgári társasélet intézményes kereteit a különböző körök és egyletek jelentették. Gyulán ezek közül a legnagyobb tekintélynek a kaszinó örvendett, melyet Sztojanovits Szilárd is napi rendszerességgel látogatott: ha Gyulán volt, minden este a vacsorát megelőző két órát hat és nyolc között itt töltötte beszélgetéssel, kártyázással.

A kártyázás egyébiránt kedvelt szórakozási forma volt az egész családban. Míg a családfő a kaszinóban, felesége rendszerint Reckéknél tarokkozott az esti órákban. A játék természetesen filléres alapon ment, csak a szórakozás és nem a pénz kedvéért.⁶⁵

⁶² „Anyám meg apám, meg általában ez az osztály úgy elment egyszer-egyszer egy másik házaspárhoz, de nem – hogy úgy mondjam – nem szaladgáltak egymáshoz, hanem úgy elmentek látogatóba. Novákék meg Jancsovitsék, meg idekerült tanfelügyelő, akkor azok, meg általában az első vizit után megérezték, hogy ki kivel szimatpírozik, és akkor hát úgy, de nem sűrűn, hanem bizonyos időközönként: már illik, hogy elmenjünk ide vagy oda, mert már tartozunk a látogatással. [...] úgy két hónapba egyszer, de nem sűrűn. Hanem valahogy így a család viszont, Vargákék meg Reckék meg mi, azok nagyon sűrűn. Nap mint nap, hogy így mondjam” „Nem tudom... egy évbe egyszer volt úgy, hogy nagyobb társaság hívva, mert hát viszonzni kellett az egyiket, másikat [...] hát mondta anyám, hogy muszáj, hogy egyszer visszahívjuk, hát szóval egy évbe egyszer, de akkor se túlzásba víve, hogy mondjam nagy estélyi. Egyszer volt egy olyan nagyobb estély, mikor elég sokan voltak, hát nem is tudom, hogy hányan, de nem túlzásba víve akkor sem. Csak akkor így jött össze, hogy többet kellett meghívni, akkor ennek a házaspárnak is viszonzni kell, ahol anyám volt hívva azelőtt, szóval...”

⁶³ „[Lili] általában körül volt véve, négy-öt fiatalember volt az, aki állandó lovagja volt, hogy úgy mondjam, nem udvarló, mert olyan jó baráti viszonyban voltak a családdal is, hogy majdnem mindennap eljöttek, bekopogtak, hogy szabad jönni egy feketére, vagy ebéd után vagy vacsora után. És meg volt mondva, szegény apám azt nem engedte volna, de anyám se volt híve annak, hogy na etetni a vendéget, szóval hogy azt mondta apám, hogy ne azért jöjjenek, hanem egy üveg hét decis bor szó-dával és feketekávé. És apám tíz óraker általában azt mondta, hogy szervusztok fiúk, én megyek lefeküdni. És úgy éjjel körül, de tovább semmi szín alatt, jaj menjünk, mert Szilárd bácsi haragudni fog!”

⁶⁴ „A nővérem mikor már nagylány volt, és bálba mentek, mert akkor csak ugye gardedámmal, a nővérem mindig anyámmal ment. Apám nem szerette. [...] Általában csak anyám gardírozta Lilit, apám nagyon ritkán ment el. Lefeküdtünk aludni, apám nagyon ritkán ment el [...] egyszer-egyszer hogyha talán elmentünk. Mindig azt mondta, hogy édesem, anyámnak, hogy édesem, elég hogyha maga megy Lilivel.”

⁶⁵ „Anyám minden kártyajátékot ismert, de nem az, hogy nagyban, hanem csak hogy teljen az idő. Délután elmentünk Reckékhez [...] apám viszont a kaszinóba. Hát mondom, egész kicsiben kártyáztak, inkább csak időöltés volt. Tarokkoztak. Anyám is szerette a tarokkot, ő is tarokkot játszott leginkább, de általában ismert majdnem minden kártyajátékot, de Reckéknél általában elbeszélgettek. Szóval Géza bácsi is oda volt a kaszinóba, Gizi néni volt otthon. [...] Úgy hét óra körül már mindig otthon volt anyám, apám általában úgy nyolc órára jött haza a kaszinóból. Volt úgy hogy vacsora után ment át [Reckékhez], de akkor estefelé nem volt ott. Szóval vagy estefelé, vagy esetleg vacsora után kérdezte keresztanyám, hogy El-lus, nem jössz el vacsora után tarokkozni egy kicsit, mert Géza bácsi a kaszinóban tarokkozott, a kereszt-anyám viszont akkor kimaradt volna a kártyázásból, és ő is szeretett tarokkozni, de mondom filléres alapon.”

Hasonló népszerűségnek örvendett az olvasás is, úgy a szülők, mint a gyermekek körében. Leginkább a könnyebb olvasmányok, regények voltak népszerűek, de Sztojanovits Szilárd a lexikonokat is szívesen forgatta. A család egyébként nem rendelkezett nagy könyvtárral, nem voltak „gyűjtők”, de azért a lexikonok és az ismeretebb könyvsorozatok ott voltak a polcon, s mint a polgári házaknál általában, itt is szívesen áldoztak könyvre, ha tehették.⁶⁶ A folyóiratok közül az Esti Kurírt és az Új Időket járatták, érdekes módon helyi lapot nem. A családfő, ha érdekelte, a kasszinóban juthatott hozzá még további sajtótermékekhez, míg a család többi tagja rendszerint Reckéknél, akik több lapot is – köztük képes újságokat, mint a Társaság vagy a Színházi Élet – járattak. Az olvasás mellett a keresztretjvényfejtés is kedvelt „csendes” időtöltése volt a család valamennyi tagjának, míg a szebbik nem körében a kézimunkázás is megmaradt, mint a szabadidő hasznos eltöltésének egy formája.⁶⁷ A városi polgárok körében kedvelt kikapcsolódási forma és egyben a társas élet alkalma is volt a séta. Sétálni soha nem egyedül, mindig társaságban illett. Kitűnő lehetőség volt ez az ismerősökkel való véletlen találkozásra, beszélgetésre, és nem egyszer apropójául szolgálhatott egy-egy látogatásnak, vizitnek is. A kikapcsolódás mellett szintén társasági eseménynek számított a színház- és hangverseny-látogatás is a középosztálybeli családoknál. Alkalmadtán a Sztojanovits család is elment az előadásokra, bár Gyulán csak nyári színpör működött. A Sztojanovits lányok gyakran a nagybátyjáékkal, Vargáékkal mentek színházba, akiknek bérelt négyszemélyes páholyuk volt a színpörben. Már a dualizmus korától kezdődően a változó testkultúra, az egészséges életmód, a természethez való vonzódás adta a népszerűségét középosztálybeli családok körében a tavaszi hónapok szabadba tett kirándulásainak, piknikjeinek (májális, júniális) csakúgy, mint a nyári hónapok üdüléseinek, fürdölátogatásainak. Bár viszonylag keveset utaztak, a Sztojanovits család sem volt ez alól kivétel. Megjegyzendő azonban, hogy utazásaiknál a kikapcsolódás mellett mindig szerepeltek orvosi indokok is: Sztojanovits Szilárd asztmája miatt – még házasságkötése előtt – előbb Abbáziában a tengerparton, majd hegyvidéki fürdőhelyeken tett látogatásokat, végül Egyiptomban töltött két hónapot a gyógyulás reményében.

⁶⁶ „Az olvasás egy nagyon fontos kelléke volt az életemnek. Nekem gyerekkoromtól kezdve... Anyám is szívesen olvasott, de mondjuk úgy kevésbé a nehéz könyveket, inkább regényeket. [...] Apám is ugyancsak úgy volt, hogy szeretett olvasni, és nagyon szeretett keresztretjvényezni, szóval ilyen szolid szórakozásokat szerettek ők is. [...] Nem mondhatom, hogy nagy könyvtára volt, valahogy és nem is tudom... A lexikonok azok megvoltak, és szeretett bele lapozni és nézegetni. Meg az íróasztalában amik voltak könyvei... De nem úgy – hogy mondjam – nem szenvedélyesen, hogy na vásárolni könyvet... De mondjuk meg őszintén, talán nem is volt arra módja.”

⁶⁷ „Én már gyerekkoromtól kezdve szerettem a varrást meg a kézimunkát, meg keresztretjvényt, aránylag egész gyerekkoromban, nem tudom, nyolc-kilenc éves koromban, hát ilyen gyermekűségbe lévő keresztretjvényt, vagy pedig hogyha a nagyobb újságból keresztretjvényt, akkor apám segített, hogy na hogyha én nem tudtam kitalálni, akkor ő mondta, hogy hát nézzük csak meg, hogy hátha ez, vagy hátha az, nahát akkor aztán kitaláltam, hogy melyik passzol oda.” „Anyám annyira szeretett kézimunkázni, például gyönyörűen hímezett, ilyen fehér terítő – hogy mondjam – zsúrterítőket... Gyönyörűen kézimunkázott. És ő nagyon korán szeretett felkelni, és úgy az ablakhoz leült, hogy kinyitotta az ablakot, amikor már jó idő volt, és akkor ő kézimunkázott.”

Sztojanovitsné a húszas évek közepén orvosi javallatra a gyerekekkel Lublófürdőn volt Katalin lánya tüdőgyulladását a magaslati levegőn kúrálni, míg később Hajdúszoboszlót, majd a negyvenes évek elején az akkorra már nagy népszerűségnek örvendő balatoni fürdőzést választotta saját idegkimerültsége kúrálására. A pesti látogatások alkalmával a Lukácsfürdőt látogatta a család, míg a közeli helyek közül Gyopárosfürdőn voltak alkalomadtán; legnagyobb népszerűségnek azonban a lányok körében kétségtelenül a gyulai strand örvendett, melynek rendszeres fürdőzői voltak a nyári meleg napokon.⁶⁸

Az ünnepek

Az ünnepeken belül megkülönböztethetjük egymástól a naptári ünnepeket, illetve az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó, ún. családi ünnepeket. Az esztendő ünnepeinek sorából kiemelkedik a karácsony és a húsvét.

Míg a parasztság körében a karácsonyhoz kapcsolódó szokásoknak és hagyományoknak könyvtárnyi irodalma van, a polgári otthonok karácsonyairól alig tudunk valamit. Az 1910-ben megjelent „*A magyar család aranykönyve*” – mely minden bizonnyal a századforduló polgári otthonaiban meggyökeresedett, vagy annak remélt gyakorlatot mutatja be – az események szokásos menetét a következőképpen tárja elénk leírásában: a karácsonyfa bemutatása, az ajándékok kiosztása, majd a karácsonyi vacsora. Mindezeket túl a könyv szerzője a „nép” szép példáját követve ajánlja a családok számára betlehemes, karácsonyi játék, élőkép rendezését, melyet szavalatok, illetve zongorával kísért karácsonyi énekek színesítenek. Az ünnepen a családtagok és rokonok mellett megjelennek a régi hű cselédek is.⁶⁹ Bár a századforduló polgári miliójéhez közel álló műsor nem volt része a Sztojanovits család karácsonyának a két háború közötti években, a szenteste lefolyásának három fő elemével, a karácsonyfaival, az ajándékozással és a karácsonyi vacsorával mindenképpen számolhatunk. A karácsonyfát titokban, zárt ajtók mögött öltöztették december 24-én, az esti órákban gyertyagyújtás után csengőszóra kinyílt az ajtó, a

⁶⁸ „Apám [...] Abbáziába volt először tengerparton, aztán volt hegyvidéken az asztmája miatt, hogy az a fulladás, de nem használt se a tengerpart, se a hegyvidék, és akkor ez a Szél Imre bácsi mondta, hogy ő azt hiszi, hogy jól tenne, ha meg tetszene tudni, Egyiptom.” „Első elemibe mikor kezdtem járni [...] akkor lettem tüdő- és mellhártyagyulladásba [...] és akkor mondták, hogy magaslati levegő kellene, és akkor felvittek, a nagynéném, meg a fiúk Miklós, meg anyám, Lili meg én Lublóra. Igló felett van, így valahogy a hegyoldalba. Egy nagyon szép nyaralóhely volt, de olyan, hogy is mondjam... szolid, komoly hely volt, és nem tudom, ki ajánlotta anyámnak, hogy nagyon jó levegő, és hát szóval egy olyan szolid hely, és ott van szénsavas fürdő a gyerekeknek.” „Gyopároson voltunk egyszer, arra emlékszem, már nagylány, egész nagylány koromba akkor a Balatonon voltunk egyszer, aztán máshol nem is emlékszem, hogy voltunk. Volt úgy, hogy anyám elment Hajdúszoboszlóra, de mi itthon voltunk. Akkor már megnyílt a strand, és mi azt rettentően élveztük, hogy megtanultunk úszni, azt még Pesten [...] a Lukácsfürdőbe tanultunk meg úszni, és akkor nyitották meg a gyulai strandot, abba az évbe, és borzasztóan szerettük. [...] A Balatonról is anyámat ott hagytuk, hogy mi megyünk haza Gyulára a strandra, mert azt jobban szerettük.”

⁶⁹ SZABÓNÉ NOGÁLL 1910. 510.

gyerekek bemehettek, és a fánál megkaphatták ajándékaikat. Az este a közeli rokon Varga Gyuláéknál folytatódott hasonló ceremóniával, melyet közös vacsora követte.⁷⁰ A karácsonyi készülődés természetesen már az ünnepet megelőző napokban, hetekben elkezdődött. Ennek éppúgy részét képezte az ajándékok titokban történő megvásárlása, mint a háztartás munkálatai: a nagytakarítás vagy az elmaradhatatlan karácsonyi diós és mákos bejgli, netán a diótorta elkészítése.⁷¹ A karácsonyfa kedvelt díszének számított a szintén házilag készített és fehér selyempapírba csomagolt szaloncukor, mely egyben a gyermekek csemegéje is volt. A Sztojanovits gyerekek részére külön is készült a cukorból, mivel a fa díszeihez vízkeresztig, a fa elbontásának hagyományos idejéig nem lehetett hozzányúlni.⁷² A család magas, majdnem a plafonig érő karácsonyfáját egyébként a korszak kedvelt, boltokban vásárolható díszével öltöztették ünnepivé: üveggömbök, fára csíptethető apró figurák (pl. golya, ezüstsálak). A fa tetején aranszínű csillag ragyogott. A díszeket természetesen vízkereszt után leszedve megőrizték, és évről évre előszedve újrahasználták.⁷³

⁷⁰ „A Jézuska hozta az ajándékot és akkor csengetett, amikor már be lehetett menni a karácsonyfához. [...] Hát általában titokba [öltöztették a fát] úgy hogy, becsukott ajtóknál, de hát utolsó nap tulajdonképpen. [...] karácsony napján és általában vízkeresztig voltak a fák, de csukott ajtón, hát szóval, hát pláne, mint gyerekek hát szó se volt arról, hogy mi díszítsük a fát. Jézuska hozta, kinyílt [az ajtó], csengetett a Jézuska és akkor be lehetett menni. [...] az már szenteste volt és akkor még nálunk valamivel korábban, úgyhogy még aztán eljöttünk Vargáékhoz, ahol szintén ott is akkor volt a karácsonyfagyújtás, meg ott is hát ugyanúgy, hogy a Jézuska hozta.”

⁷¹ „Anyám [...] általában előtte egy pár hétel felment Pestre, és akkor vett olyanokat, amit gondolt, hogy örömet okoz nekünk, meg általában a nagynéném is, Vargáné is megkérte, hogy vegyél Miklós-nak [...] ilyen vonatok meg sínek meg mindenféle, hogy mert akkor még Gyulán nem igen lehetett ilyeneket kapni. [...] De nem vitték tűzszába, szóval nem úgy, hogy na most aztán mindent bele, mert karácsony van, hanem úgy módjával, hogy legyen öröm, de nem az, hogy na telíve minden, hanem amivel úgy tudták, hogy na örömet szereznek vele. És tényleg úgy volt, hogy olyan nagy várakozással voltunk gyerekek, hogy jaj vajon mit kapunk, mert ők nem faggattak ki, hogy mit szeretnénk, hanem úgy szépszerével kivették belőlünk.” „A diós-, mákos bejgli az nem hiányozhatott. Torta is igen-csak volt. Megvoltak a családi receptek. [...] Úgy hívták, hogy fehér töltelékű diótorta, mert a diós tészta közt egy vajos diós krém volt, és az olyan fehér volt. [...] Általában anyám csinálta a tortát is, a diós, mákóst is, azután volt jó szakácsnénk, aki már átvette a tudását valamennyire, de akkor is inkább csak besegített a szakácsné.”

⁷² „Hát például a szaloncukor ma ismeretlen, az a szaloncukor, ami akkor otthon készült és nem csokoládéval bevonva, hanem tipikus szaloncukor, és az bepakolva fehér papírba, selyempapír. [...] Csak akkor nyúltunk ahhoz a szaloncukorhoz, amikor a fa leszedődött, mert általában hát úgyis kaptunk szaloncukrot. Arra emlékszem, hogy olyan hosszú folyosónk volt, és így vitte a szobalány, a tészta tára volt rakva a szaloncukor, hogy mi ne lássuk meg az ablakból, amelyik a folyosóra nyílt, mert azt általában szegény anyám csinálta, a szaloncukrot. Nagynéném is ő maga csinálta.”

⁷³ „A karácsonyfánk általában elég magas volt, magas majdnem a csúgig [...] Többféle, ilyen apró díszek, emlékszem, hogy golya is volt köztük, ilyen csipesszel rácsíptetve... Nagyon szépek voltak, olyan hangulatos, szép díszek voltak tényleg. És mindig el lett téve, karácsonykor le lett szedve és akkor eltéve, és akkor következő karácsonykor megint... Általában ilyen gömbök voltak, de nem tudok rá visszaemlékezni, hogy mik voltak, márpedig elég sok minden kellett egy ilyen nagy fára.”

A húsvét első napja leginkább a tojások kereséséről maradt emlékezetes. A „nyuszi” által a ház vagy a kert zugaiban, fészkekben elrejtett húsvéti tojások és apróbb ajándékok megtalálása a család valamennyi tagjának nagy örömet okozott. Ezen a napon sem maradhatott el természetesen az ünnepi családi ebéd.⁷⁴ A második nap pedig az illatos vízzel, parfümmel locsolgatók napja volt a középosztálybeli családok körében is, amit délután családi-baráti összejövetelek, közös játékok, majd ünnepi vacsora zárhatott le.⁷⁵ A Sztojanovits családban is e szerint zajlottak le az ünnepek: a legjellemzőbb szokás a tojáskeresés, illetve a húsvét hétfői locsolgató volt. A polgári házakban is, felekezettől függően – így Sztojanovitséknál is – az ünnephez hozzátartozott a húsvéthez kapcsolódó hagyományos eledelek, a sonka, a tojás megszentelése és fogyasztása, továbbá az ünnepi asztal elmaradhatatlan tartozéka volt a karácsonyhoz hasonlóan a kalács is.

A harmadik nagy egyházi ünnep, a május végére, június elejére eső pünkösd már a kirándulásokkal, piknikkel, szabadtéri játékokkal kapcsolódott össze. Mindhárom ünnephez hozzátartozott természetesen a templomlátogatás, még olyanok körében is, akik ezt esetleg az év egyéb részében nem tették meg. A Sztojanovits családra is igaz volt ez az állítás. Míg a katolikus Sztojanovitsné és a gyerekek minden vasárnap jártak templomba, addig a családfő valóban csak a nagy egyházi ünnepek alkalmával ment el, és akkor sem a felekezete szerinti ortodox templomba, hanem a családjával együtt a katolikusba.⁷⁶ Megjegyzendő az is, hogy ezeknek az ünnepeknek a másodnapja hagyományosan kedvelt rokonlátogató, vendégeskedő időnek számított.

A naptári ünnepek közül érdemes még megemlíteni Szent Miklós napját, amely a Mikulástól ajándékot kapó gyermekek, így a Sztojanovits lányok körében is nagy népszerűségnek örvendett, valamint a leginkább baráti társaságban eltöltött szilveszter estét, melynek jellegzetes eseménye volt a szilveszter esti bál, bár – mint már a társasági élet kapcsán említettük – Sztojanovits Szilárd ez utóbbiról is, ha csak tehette, szívesen elmaradt, s inkább csak felesége és nagyobbik lánya képviselte a családot.⁷⁷

⁷⁴ „Kaptunk ilyen tojást, általában tojás vagy nyuszi, szóval ilyesmiket. [...] Általában a kertben, vagy a szobában is, arra már nem tudok visszaemlékezni, hogy a lakásba hogy volt elrejtve, csak tudom, hogy keresni kellett. Szóval ha megtalálta, nahát még keressél, azért, hogy hát még van, csak keresni kell. Csokoládétojás, meg csoki nyúl. Más olyan ünnepélyesebb szokás nem volt, mint a családi ebéd, meg mondom a gyermekeknek ilyen eldugott tojás, nyúl.”

⁷⁵ „Locsolgató volt húsvét hétfőjén, sőt akkor az egyetemisták általában itthon voltak, mert kisebb korba nem, hanem már ilyen nagyocská, hogy a fiúk már egyetemisták voltak, s akkor jöttek meglocsolni minket, és akkor hát illett valamivel viszonzni, de nem tudom, mert a csoki tojás már nem paszszolt akkor a nagyoknak... mi volt, nem tudom. De mindenesetre nem nagy ajándékozás, és mindig emlékszem, hogy az volt, hogy illatozott az ember aznap, a feje a kölnitől meg parfümtől.”

⁷⁶ „Húsvét meg karácsony, de akkor mindig, hát mi különben is minden vasárnap jártunk [templomba], de általában olyankor apám is eljött, dacára annak, hogy görögkeleti volt.”

⁷⁷ „A szilveszter az általában úgy volt, hogy vagy hát amíg mi gyerekek voltunk, addig csak családi vonatkozásban, mikor aztán már Lili nagylány lett, tizenhét éves, akkor általában a kaszinóban volt mindig szilveszter esték, és ott elég sokan összejöttek... én nem tudom, mert én később sem: nem, nem megyek, szóval mint nagylány sem... de ott úgy kora hajnalig táncolás és minden. De persze minden lány vagy édesanyjával vagy édesapjával, szóval gárde az szükséges volt.”

Az emberélet fordulói közül az első a születés és a keresztelő.⁷⁸ Az új családtag megérkezéséről rendszerint rövid levéllel vagy nyomtatott kártyával tájékoztatták a rokonokat, ismerőseket, amire néhány napon belül válaszolni illett, kifejezve a jókívánságokat. A keresztelő általában szűk körben zajlott, a legközelebbi családtagok és a keresztszülők részvételével. Az utóbbiak állták a felmerülő hivatalos költségeket, illetve valamilyen ajándékkal kedveskedtek az újszülöttnek. A templomi szertartást hagyományosan keresztelői ebéd követte.

Az elsőáldozás, konfirmáció és bérmálás megünneplése szintén csak szűk családi körben történt ünnepi ebéddel összekapcsolva. Nem úgy az esküvő, ahova nyomtatott meghívókkal invitálták a tágabb rokonságot és a baráti kört is. A menyasszony és a vőlegény mellett az esketésnél tanúskodó násznagyoknak, illetve a közeli rokonok és barátok köréből kikerülő vőfélyeknek, koszorúslányoknak jutott különleges szerep az esküvő során. Az egyetlen, korszakunkban a közelebbi Sztojanovits családban lévő esküvőn Sztojanovits Lili például koszorúslány volt unokatestvére, az egyik Polner lány esküvőjén. Az ifjú párnak a násznagyok komolyabb, míg a meghívott vendégek általában szerényebb ajándékokkal kedveskedtek. Az esküvői ebéd, vacsora, melyet rendszerint háznál tartottak, a család presztízsének reprezentálására is szolgált, így annak külsőségeiben mindenki akár erőn felül is igyekezett kitenni magát.

A névnapok megünneplésének nagy hagyománya volt hazánkban. Erre az alkalomra – bár általában nem hívtak vendégeket – a rokonoknak, barátoknak, ismerősöknek illett elmenni és felköszönteni az ünnepeket, s ilyenkor rendszerint valamivel meg is kínálták a gratulálókat. Aki személyesen nem tudott jelen lenni, gratuláló kártyát, esetleg virágot is küldhetett. A születésnapoknak koránt sincs ilyen hagyománya: szűk családi körben eltöltött ebéddel vagy vacsorával és tortával való megünneplése polgári körökben is a századfordulótól kezdett általánosabbá válni. A Sztojanovits házban is a névnapok megünneplése volt inkább gyakorlatban, bár a születésnapokról is megemlékeztek. Az ajándékozás egyik alkalommal sem volt jellemző, sőt, még a torta sem: az ünnepeket rendszerint a kedvenc süteményét kapta. A névnapos köszöntések is inkább akkor öltöttek nagyobb méretet, mikor Sztojanovits Lili nagylány lett, ekkor a délelőtti órákban már a házhoz járó fiatal emberek is

⁷⁸ Az emberélet fordulóihoz kapcsolódó ünnepekről sajnos Sztojanovits Katalin nem sokat tudott mondani. A vizsgált korszakban a szűkebb rokonságban nem volt olyan keresztelő, esküvő vagy temetés, amelyre vissza tudott volna emlékezni és részletesen elmesélni azt, így a következő rövid összefoglalót – egy teljesebb kép megrajzolása érdekében – a nem túl bőséges szakirodalmi adatok alapján készítettük. A témához kapcsolódóan kiindulási alapként használtuk a századelőtti kedvelt életvezetési útmutatójának kapcsolódó részeit (SZABÓNÉ NOGÁLL 1910, melyet a következő tanulmányok adataival egészítettünk ki: LÁNG 1986; MARGÓCSY 1986; VISI LAKATOS 1992.

sorra hozták a virágokat. A gratulálókat általában pogácsával, sós süteménnyel és likőrrel kínálták meg.⁷⁹

A temetés, bár a szó köznapi értelmében nem ünnep, külsőségeiben és funkciójában mindenképpen az. Ha a családban haláleset történt, arról korszakunkban az érintetteket nyomtatott gyászjelentésekben tájékoztatták, illetve a hír rendszerint a helyi sajtóban is megjelent. Bár a ravatalozás még leginkább háznál történt, a temetést már hivatásos temetési vállalkozók rendezték. A századfordulóra már a vidéki városokban is az országos példát követő pompás, látványos kellékekkel (gyászhintó, fáklyavivők, huszárok stb.) lebonyolított temetések a jellemzőek, melyet rendszerint tor követett. A részvétnyilvánítás illem diktálta formája a család közeli ismerőseit leszámítva rendszerint kis kártyával vagy levélkével történt a halálesetet követő néhány napban.

Kitekintés. Az 1945 utáni évek

Míg az első világháború csak törést jelentett a dualizmus korában mindinkább megerősödő polgári középosztály számára, és a Horthy-korszakban, ha nehezebb feltételek mellett is, de alapvetően hasonló keretek között tovább fejlődhetett, addig a második világháború és az azt követő kommunista fordulat ennek a rétegnek és az általuk képviselt polgári életmódnak a végét jelentette. A gyulai Sztójánovitsok eddigiekben bemutatott világa is áldozatul esett a világháborút követő nagy történelmi változásoknak. A közeledő front elől 1944 őszén Gyuláról előbb Csorvásra, azután a fővárosba menekülő család végigélhette Budapest ostromát, 1945 tavaszán a városba visszatérve pedig szembesülniük kellett értékeik széthordásával. Majd a megélhetésük alapját jelentő csorvási birtokot vették el a Sztójánovitsoktól, abból a törvény szerint járó 100-100 holdat sem tarthatta meg a két testvér, Szilárd és Lajos. Ezt követően a család a már a háború éveiben is hivatalban dolgozó kisebbik lány, Katalin fizetéséből és Sztójánovits Szilárd nyugdíjából tartotta fenn magát, az idősebbik testvér, Lili csak a hatvanas években tudott elhelyezkedni.

⁷⁹ „Csak teljesen szolidan, szóval csak a családban, mondjuk nem tudom, a kedvenc téstáját kapta az ember, vagy esetleg valami kis csokoládét kapott az ember, de nem volt úgy olyan különösebb ünneplés [...] Esetleg a kedvenc téstáját kapta az ember... semmiféle olyan, hogy ajándékozás, csak mondjuk a kedvenc téstája, hogy na mert névnapja vagy születésnapja van, hát akkor a kedvenc téstáját csinálták.” „A névnap nagyobb volt annyiban, hogy mikor Lili már nagylány lett, hát akkor rengeteg virágot [kapott], és akkor nem tudom, hát pogácsa meg sós sütemény, meg likőr mondjuk, ez volt a vendégfogadás... A zongora tele volt cserepes virággal és fehér orgona, mert Gábor napkor volt anyámnak is meg Lilinek is, Gabriella volt, és Gábor napkor tartották, hogy úgy mondjam, mindenki tudta, hogy Gábor az az ő névnapjuk, és akkor a rengeteg virág. És akik jöttek, azok általában úgy voltak, hogy nem sokáig, hanem mondjuk fél óráig hogyha ott voltak, hogy meggratulálni. [...] Szóval általában úgy volt, hogy rövidek voltak azok és általában délelőtt, már nem is tudom mért volt úgy a szokás, hogy csak délelőtt voltak az ilyen gratulálások.”

Származásuk, korábbi életük azonban mindvégig kísérte őket, megnehezítve beilleszkedésüket és életüket az új rendszerbe.⁸⁰

IRODALOM

AMBRUS é. n.

Ambrus Lajos: Régi gyulai polgárcsaládok. Kézirat. Ladics hagyaték. é. n.

BENCSIK 1982

Bencsik János: A Ladics család hagyatéka. Egy most szerveződő közgyűjteményről. Békési Élet, XVII/2. (1982) 189–193.

BÓDÁN 2010

Bódán Zsolt: „Karriertörténet a dualizmus korából” – a gyulai Ladics család. In: Dománszki Gabriella (szerk.): A lehetőségek országa. Polgárosodás a 19. századi Magyarországon. Budapest, 2010. 140–147.

BÓDÁN 2011a

Bódán Zsolt: Egy gyulai polgári háztartás a századfordulón a háztartási naplók tükrében. In: H. Németh István – Szívós Erika – Tóth Árpád (szerk.): A város és társadalma. Tanulmányok Bácskai Vera tiszteletére. Budapest, 2011. 378–388.

BÓDÁN 2011b

Bódán Zsolt: Háztartási naplók egy gyulai polgárcsalád hagyatékában. In: Erdész Ádám (szerk.): Egy gyulai polgárcsalád világa. Tanulmányok a Ladics familia történetéből. GYF, 18. (2011) 101–124.

BÓDÁN 2011c

Bódán Zsolt: Séták, vizitek, bálók. Egy polgárlány élete Gyulán az 1880-as, '90-es évek fordulóján. Bárka, XIX/5. (2011) 65–70.

ERDÉSZ 2011

Erdész Ádám (szerk.): Egy gyulai polgárcsalád világa. Tanulmányok a Ladics familia történetéből. GYF, 18. (2011)

⁸⁰ „Tudja, az a szomorú, hogy a bírtok... Jaj hát arra még visszagondolni is borzasztó, hogy amilyen gyönyörű volt, és a föld színéig lebontottak mindent! 45-ben rögtön húsz vagon fát vágtak ki, az olyan fákat, hogy így nem lehetett átérni. Szóval nagyon szomorú visszagondolni arra, hogy milyen szép volt és... mert hogyha most ott lenne és másra használnák, akkor azt mondom, hogy hát rendben van, az az élet!” „Száz-száz holdat meghagyott az országos földbirtokrendező tanács apámnak meg a nagybátyámnak külön-külön, de amennyit maga kapott, annyit kaptunk mi is.” „Apámat szegényt nagyon megviselte az, amikor elvették Csorvást, nem is azért, mert akkor lett volna kettőjüknek a kezébe a jövedelme ugye, de őtet nem is annyira a jövedelem... pedig nagyon nehezen éltünk 45 után, mondhatom, hogy az én gyors és gépirónői fizetésemből, neki pedig, szerencsére nem mondott le a nyugdíjijogáról, mikor negyven éves korában mondom az asztmája miatt nyugdíjba ment, hanem valami kicsi nyugdíjat kapott. De ez volt a létalapunk, az én gyors és gépirási fizetésem. És a nővérem pedig a 60-as években kapott csak állást, mert hát Sztójánovits! Nem szenvedtünk mi, hogy így mondjam, a rendszertől semmi mást, mint hogy szegények lettünk. De mindig ott volt, hogy ja hát a származás.”

GYÁNI 2006

Gyáni Gábor: Hétköznapi élet Horthy Miklós korában. Budapest, 2006.

HÉJJA 2002

Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája. (1699) 1715–1950. Főispánok és alispánok. Gyula, 2002.

HÉJJA 2009

Héjja Julianna Erika: Békés vármegye archontológiája és prozopográfiája. 1715–1848. Főispánok és alispánok. Gyula, 2009.

HÉJJA–ERDÉSZ 2010

Héjja Julianna Erika – Erdész Ádám (szerk.): Kisvárosi polgárok. Források, 1866–1919. FkBML, 27. (2010)

KASUBA 1995

Kasuba István: Csorvási családok. I. Stojanovits család. Csorvási Híradó, VI/4. (1995) 4.

KÓSA 1989

Kósa László: Családi iratok és társadalomtörténet. Kisvárosi társasági élet a 20. század elején. In: Erdmann Gyula (szerk.): Kutatás – Módszertan. Rendi társadalom – Polgári társadalom. 2. Gyula, 1989. 162–166.

KÓSA 2011

Kósa László: Polgári élet Gyulán a XX. század elején. Kisvárosi kapcsolatrendszer, társas alkalmak, baráti körök egy napló alapján. In: Erdész Ádám (szerk.): Egy gyulai polgárcsalád világa. Tanulmányok a Ladics família történetéből. GYF, 18. (2011) 6–62.

KOVÁCS 1989

Kovács Krisztina (szerk.): Gyula. Ladics ház. Tájak-Korok-Múzeumok Kis-könyvtára, 344. (1989)

KÖRÖSLADÁNY 2001

Körösladány Edina: A polgári kultúra gyöngyszeme Gyulán. Szakdolgozat. Tessedik Sámuel Főiskola, Körös Főiskolai Kar, Békéscsaba, 2001.

LÁNG 1986

Láng Panni: Egy budapesti polgárcsalád mindennapjai. Történelmi Szemle, XXIX/1. (1986) 80–93.

MARGÓCSY 1986

Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák. II. Újabb fejezetek a régi Nyíregyháza életéből. Nyíregyháza, 1986.

SCHERER 1938

Scherer Ferenc: Gyula város története. II. A rendezett tanácsú város. Gyula, 1938.

SZABÓNÉ NOGÁLL 1910

Szabóné Nogáll Janka: Szórakozás, nyaralás, sport. In: A magyar család aranykönyve. Második kötet. Családi nevelés és a családi élet külső vonatkozásai. Budapest, 1910. 505–670.

VISI LAKATOS 1992

Visi Lakatos Mária: Élet egy régi pécsi polgárcsaládban. In: Hanák Péter (szerk.): Polgári lakáskultúra a századfordulón. Budapest, 1992. 121–139.

**High Days and Weekdays.
Everyday Life of a Bourgeois Family in Gyula in the Horthy age**

– Zsolt Bódán –

Resume

A lot is known on the way of life and the culture of Horthy age aristocracy and peasants. However, concerning the everyday life of the middle-class including the rural bourgeoisie, this is less so. This paper intends to provide some additives to the topic.

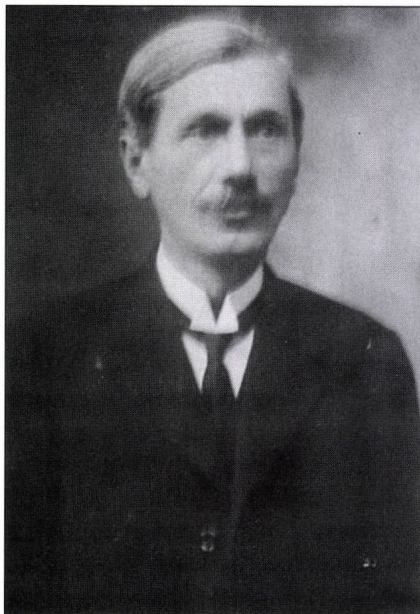
Based, primarily, on the recollections of Katalin Sztojanovics (b. 1920), the last direct line descendant alive of the family, and on the documents preserved in the bequest of the Ladics family in Gyula, the study presents the red-letter days and the everyday life of the Sztojanovicses, a respectable bourgeois family in Gyula in the interwar period.

The first part of the essay summarizes the outlines of the history of the family, covering the ancestors' occupational and economic conditions, which had founded their economic and social status in the interwar period, thus fundamentally defining their typical bourgeois way of life as well. Later on in the essay, the bourgeois way of life is discussed in detail. This includes first the presentation of the material culture (interior furnishing, household) then the conduct (schedule, social life, leisure, entertainment) and, finally, the issues of festive life (holidays of the calendar year, and turnings of a man's life) have been presented.

Bódán Zsolt

H-5666 Medgyesegyháza, Zsilinszky u. 52.

E-mail: bozsooo@freemail.hu

1. kép. Sztojanovits Szilárd

2. kép. Sztojanovitsné Kövér Gabriella leánykori képe

3. kép. A Sztojanovits lányok: Lili és Katalin

4. kép. A csorvási Sztojanovits kúria oldalnézete

